

Wie vlucht en wie blijft

Elena Ferrante

Wie vlucht en wie blijft

DE NAPOLITAANSE ROMANS 3

Vroege volwassenheid

Vertaald uit het Italiaans
door Marieke van Laake

Eerste druk 2016
Veertiende druk 2020

Oorspronkelijke titel *Storia di chi fugge e di chi resta*, edizioni e/o, Rome

© 2013 Elena Ferrante

© 2016 Nederlandse vertaling Marieke van Laake /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Foto omslag © Getty Images / George Marks

NUR 302

ISBN 978 90 284 5135 3

www.wereldbibliotheek.nl

VROEGE VOLWASSENHEID

1

Vijf jaar geleden heb ik Lila* voor het laatst gezien, in de winter van 2005. We wandelden 's ochtends vroeg langs de grote weg en zoals inmiddels al jaren het geval was, slaagden we er niet in ons echt op ons gemak te voelen bij elkaar. Ik was de enige die sprak, herinner ik me: zij neuriede, groette mensen die niet eens teruggroetten en de zeldzame keren dat ze reageerde, deed ze dat met uitroepen die nauwelijks verband hielden met wat ik zei. Er waren in de loop der jaren te veel nare, soms verschrikkelijke, dingen gebeurd, en om de weg naar de vertrouwelijkheid terug te vinden hadden we elkaars geheime gedachten moeten delen, maar ik had de kracht niet daar de woorden voor te zoeken en als zij daar wel over beschikte, had ze er geen zin in, zag er het nut niet van in.

Toch hield ik veel van haar en als ik naar Napels kwam, probeerde ik haar altijd te ontmoeten, ook al was ik, moet ik bekennen, daar ook een beetje bang voor. Ze was erg veranderd. We waren allebei duidelijk ouder geworden, maar terwijl ik er alles aan deed om niet dikker te worden, was zij onveranderlijk vel over been. Ze had kort haar dat ze zelf knipte, spierwit, niet omdat ze daarvoor koos maar uit onverschilligheid. Haar gezicht, erg getekend, deed steeds meer aan dat van haar vader denken. Ze lachte zenuwachtig, het was bijna een krijsen, en ze sprak met te luide stem. Ze gebaarde voortdurend, met zo'n felle vastberadenheid dat het leek alsof ze de flats, de weg, de voorbijgangers, en zelfs mij in tweeën wilde splijten.

We bevonden ons ter hoogte van de lagere school toen een jonge man die ik niet kende ons gejaagd voorbijliep en tegen Lila riep dat in een perk naast de kerk het lichaam van een vrouw was gevonden.

* Zie voor de lijst van personages blz. 409 e.v.

We haastten ons naar de plek, Lila trok me mee, baande zich onbehouwen een weg door het groepje nieuwsgierigen. De vrouw lag op haar zij, was buitensporig dik en droeg een ouderwetse, donkergroene regenjas. Lila herkende haar meteen, ik niet: onze jeugd-vriendin Gigliola Spagnuolo, de ex-vrouw van Michele Solara.

Ik had haar al tientallen jaren niet gezien. Haar vroeger zo mooie gezicht was verlept, haar enkels waren enorm dik. Het dun geworden, ooit donkerbruine haar, nu vuurrood, lang zoals ze het als meisje droeg, lag uitgespreid op de omgewoelde aarde. Aan haar ene voet zat een schoen met een lage hak, erg versleten, de andere stak strak in een grijze, wollen kous met een gat bij de grote teen. De ontbrekende schoen lag een meter verderop, alsof hij van haar voet was geschoten door een schoppende beweging, uit angst of vanwege hevige pijn. Ik barstte in tranen uit, Lila keek me geërgerd aan.

Op een bankje iets verderop wachtten we zwijgend tot Gigliola was weggebracht. Wat er met haar was gebeurd, hoe ze was gestorven, het was allemaal nog onduidelijk. We trokken ons terug in Lila's huis, het oude appartementje van haar ouders waar ze nu met haar zoon Rino woonde. We praatten over onze vriendin, Lila sprak denigrerend over haar, over het leven dat ze had geleid, haar pre-tenties, haar lage streken. Nu lukte het mij niet om te luisteren; ik dacht aan het gezicht dat ik van opzij had gezien, zoals het op de aarde had gelegen, aan hoe dun haar lange haar was, aan de wittige vlekken op haar schedel. Hoeveel personen die tegelijk met ons kind waren geweest leefden al niet meer, waren van de aardbodem verdwenen door ziekte of doordat hun zenuwen niet bestand waren geweest tegen het schuurpapier van de kwellingen, of doordat hun bloed vergoten was. Een poosje zaten we lusteloos in de keuken zonder dat een van ons beiden besloot de tafel af te ruimen, daarna gingen we opnieuw naar buiten.

De zon op die mooie winterdag gaf de wereld om ons heen een sereen aanzien. De oude wijk was, in tegenstelling tot ons, precies hetzelfde gebleven. De lage, grijze gebouwen, de binnenplaats van ons kinderspel, de grote weg, de donkere muilen van de tunnel en

het geweld, alles onveranderd. Het omliggende landschap daarentegen was wel veranderd. Het groenige gebied rond de meertjes was verdwenen, evenals de oude conservenfabriek. Wat je nu zag was het gefonkel van de glazen wolkenkrabbers, ooit het symbool van de stralende toekomst, waarin niemand ooit had geloofd. In de loop der jaren had ik de veranderingen allemaal geregistreerd, soms nieuwsgierig, vaak achteloos. Als meisje had ik me ingebeeld dat Napels aan de andere kant van de wijk wonderen bood. De wolkenkrabber van het centraal station, bijvoorbeeld, had me tientallen jaren terug diep getroffen, zoals hij zich verdieping na verdieping verhief, het skelet van een gebouw dat ons toen enorm hoog leek, pal naast het gedurfde treinstation. Hoe verrast was ik als ik over het piazza Garibaldi liep! 'Moet je zien, wat hoog,' zei ik tegen Lila, Carmen, Pasquale, Ada, Antonio, tegen alle vrienden met wie ik me naar de zee waagde, aan de randen van de rijke wijken. Daarboven, zo dacht ik, wonen de engelen, ze genieten vast van dat uitzicht over de hele stad. Omhoogklimmen, tot helemaal bovenaan, wat zou ik dat fijn hebben gevonden! Ook al stond hij niet in de wijk, het was ónze wolkenkrabber, een bouwwerk dat we van dag tot dag zagen groeien. Maar er werd niet meer aan gewerkt. Als ik thuiskwam uit Pisa leek de wolkenkrabber van het station mij nu niet zozeer het symbool van een zich vernieuwende gemeenschap als wel het zoveelste nest van inefficiëntie.

In die periode raakte ik ervan overtuigd dat er geen groot verschil was tussen de wijk en Napels, het onbehagen gleed naadloos over van het een naar het ander. Bij elke terugkeer trof ik een stad die nog weer meer van kruimeldeeg leek, die de seizoenswisselingen, warmte, kou, en vooral noodweer niet verdroeg. Kijk, het station van piazza Garibaldi is ondergelopen, kijk, de Galleria tegenover het Museum is ingestort, kijk, er is een aardverschuiving geweest, het elektrisch licht komt niet meer terug. In mijn herinnering waren donkere straten vol gevaren, steeds ongeregelder verkeer, plaveisel met scheuren, grote modderplassen. De overbelaste riolen spoten op, kwijlden. Water en vloeibare troep, vuilnis en bacteriën stroomden als lava langs heuvels vol splinternieuwe,

fragiele bouwwerken de zee in, of erodeerden de wereld van onderaf. De mensen stierven als gevolg van nalatigheid, corruptie, onderdrukking, maar betuigden toch bij elke verkiezingsbijeenkomst enthousiast hun instemming met de politici die hun het leven ondraaglijk maakten. Zodra ik uit de trein stapte, bewoog ik me behoedzaam door het gedeelte van de stad waar ik was opgegroeid, en ik zorgde ervoor dat ik steeds in dialect praatte, alsof ik wilde aangeven: ik hoor bij jullie, doe me geen kwaad.

Toen ik afstudeerde, toen ik in één keer een verhaal schreef dat totaal onverwacht binnen enkele maanden als boek werd uitgegeven, leek de situatie in de wereld waar ik vandaan kwam nog erger geworden. Terwijl ik me in Pisa en Milaan goed, soms zelfs gelukkig voelde, was ik bij elke terugkeer in mijn eigen stad bang dat iets wat niet was te voorzien me zou verhinderen haar opnieuw te ontvluchten, dat wat ik verworven had me ontnomen zou worden. Ik zou Pietro, met wie ik spoedig zou trouwen, niet meer kunnen bereiken; de propere ruimte van de uitgeverij zou voor me gesloten blijven; ik zou niet meer kunnen genieten van de elegante vriendelijkheid van Adele, mijn aanstaande schoonmoeder, een moeder zoals mijn eigen moeder nooit was geweest. In het verleden had mijn stad me al overvol geleken, één groot gedrang van het piazza Garibaldi tot Forcella, Duchesca, de via Lavinaio, de Rettifilo. Maar eind jaren zestig had ik het idee dat het er nog drukker was geworden, dat de onverdraagzaamheid en de agressiviteit onbeheersbaar toenamen. Op een ochtend was ik helemaal naar de via Mezzocanone gelopen, waar ik een paar jaar eerder als winkelmeisje in een boekhandel had gewerkt. Ik was erheen gegaan uit nieuwsgierigheid, om de plek terug te zien waar ik zo had gezwoegd, maar vooral ook om een kijkje te nemen bij de universiteit, waar ik nooit binnen was geweest. Ik wilde de universiteit vergelijken met die van Pisa, met de Normale, ik hoopte zelfs de kinderen van mevrouw Galiani tegen te komen – Armando, Nadia – om te kunnen pochen over wat ik had bereikt. Maar de straat en de ruimten van de universiteit hadden me angst ingeboezemd, het was er stampvol studenten geweest, studenten uit Napels, de provincie Napels en

uit het hele zuiden, goed geklede jongens en meisjes, lawaaiërig, zeker van zichzelf, en ook studenten met ruwe manieren, maar die zich wél onderdanig gedroegen. Ze verdrongen zich bij de deuren, in de aula's, voor de secretariaten, waar in de lange rijen die er stonden vaak ruzie werd gemaakt. Op een paar stappen van me vandaan waren enkele jongens uit zo'n rij zomaar met elkaar slaags geraakt, alsof het elkaar zien al genoeg was geweest om tot een explosie van scheldwoorden en klappen te komen, de razernij van jongens die hun bloeddorst uitschreeuwden in een zelfs voor mij nauwelijks verstaanbaar dialect. Ik was haastig vertrokken, alsof op een plek waarvan ik dacht dat hij veilig was, waar niets kwaads te verwachten viel, iets dreigends me licht had geraakt.

Kortom, het leek elk jaar erger te worden. In die periode van veel regen waren er alweer barsten in de stad gekomen, een heel gebouw was aan één kant scheefgezakt, zoals wanneer iemand steun zoekt bij een oude leunstoel waarvan de leuning, vol houtworm, het vervolgens begeeft. En doden, gewonden, kreten, klappen en geknal alsof er papierbommen ontploften. Het leek of er in de ingewanden van de stad een razernij broeide die niet naar buiten kon en haar daarom aanvrat, of aan de oppervlakte uitbrak in puisten vol gif tegen iedereen, kinderen, volwassenen, ouden van dagen, mensen uit andere steden, Amerikanen van de NAVO, toeristen van alle nationaliteiten, de Napolitanen zelf. Hoe kon je het volhouden in die stad van wanorde en gevaar, in de buitenwijken, in het centrum, op de heuvels, aan de voet van de Vesuvius? Wat een nare indruk had San Giovanni a Teduccio op me gemaakt, en de reis om er te komen. Wat een nare indruk ook had de fabriek op me gemaakt waar Lila werkte, en Lila zelf, met haar zoontje; Lila, die in een armoedig gebouw met Enzo samenwoonde maar niet bij hem sliep. Ze had me verteld dat hij de werking van elektronische rekenmachines wilde bestuderen en dat zij hem daarbij probeerde te helpen. Ik hoorde haar stem nog toen ze in een poging San Giovanni, de worsten, de geur in de fabriek en haar situatie te verdoezelen, met geveinsde kennis van zaken instituten noemde als het centrum voor cybernetica van de Openbare Universiteit van Milaan, het

Sovjetcentrum voor de toepassing van rekenmachines bij de sociale wetenschappen. Ze wilde me doen geloven dat er ook in Napels binnen afzienbare tijd een dergelijk centrum zou worden geopend. Ik dacht toen: in Milaan misschien wel, in de Sovjet-Unie zeker, maar niet hier, dat is een door jouw onbedwingbare geest bedachte dwaasheid, waarin je bezig bent ook die arme, toegewijde Enzo mee te sleuren. Weg moest je. Definitief ervandoor gaan, ver weg van het leven zoals we dat vanaf onze geboorte kenden. Je vestigen in een goed georganiseerde omgeving, waar echt alles mogelijk was. Ik was ervandoor gegaan, inderdaad. Maar alleen om in de daaropvolgende decennia te ontdekken dat ik me had vergist, dat het ging om een keten met steeds grotere ringen: de wijk verwees naar de stad, de stad naar Italië, Italië naar Europa, Europa naar de hele planeet. En vandaag zie ik het zo: niet de wijk is ziek, niet Napels, maar de aardbol, het universum, of de universa. Het is de kunst te verbergen, voor jezelf te verbergen hoe de wereld er werkelijk voor staat.

Ik sprak er die middag in de winter van 2005 met Lila over, nadrukkelijk, alsof het om een schuldbekentenis ging. Ik wilde toegeven dat zij alles al vanaf haar jongste jaren had begrepen, terwijl ze nooit buiten Napels was geweest. Maar ik schaamde me vrijwel meteen, hoorde in mijn woorden het chagrijnige pessimisme van de ouder wordende vrouw, een toon waarvan ik wist dat ze die haatte. En ja hoor, eerst verscheen er een glimlach, meer eigenlijk een nerveuze grijns, waardoor ik haar verouderde tanden zag, en toen zei ze: ‘Weet je alles weer beter? Sta je alweer klaar met je oordeel? Wat ben je van plan? Wil je over ons schrijven? Over mij?’

‘Nee.’

‘Zeg eens eerlijk.’

‘Dat zou te ingewikkeld zijn.’

‘Maar je hebt er wel over gedacht, en dat doe je nog steeds.’

‘Een beetje wel, ja.’

‘Je moet me vergeten, Lenù. Je moet iedereen vergeten. We moeten verdwijnen, we stellen niets voor, Gigliola niet, ik niet, niemand van ons.’

‘Dat is niet waar.’

Ze trok een kwaad, ontevreden gezicht en keek me met nauwelijks zichtbare pupillen onderzoekend aan, haar lippen een stukje van elkaar.

‘Goed,’ zei ze, ‘als je het dan niet laten kunt, schrijf dan maar over Gigliola, of over wie je maar wilt. Maar niet over mij, waag het niet, beloof me dat je dat niet zult doen.’

‘Ik schrijf over niemand, ook niet over jou.’

‘Pas op, hoor, ik hou je in de gaten.’

‘O ja?’

‘Ik kom in je computer snuffelen, lees je files, verwijder ze.’

‘Kom nou!’

‘Denk je dat ik dat niet kan?’

‘Ik weet dat je het kunt. Maar ik ben in staat mezelf te beschermen.’

Ze lachte op haar oude, gemene manier.

‘Niet tegen mij.’

2

Die drie woorden ben ik nooit vergeten, het was het laatste wat ze tegen me zei: ‘Niet tegen mij.’ Ik zit inmiddels al weken ijverig te schrijven, zonder tijd te verliezen met herlezen. Als Lila nog leeft – ik fantaseer wat, drink met kleine slokjes mijn koffie en volg het water van de Po dat tegen de pijlers van de Principessa Isabella-brug klotst – zal ze het inderdaad niet kunnen laten, zal ze in mijn computer komen neuzen en – oude, wispelturige vrouw die ze is – zal ze kwaad worden om mijn ongehoorzaamheid, zal ze zich ermee willen bemoeien, verbeteringen aanbrengen, dingen toe willen voegen, zal ze haar verlangen om spoorloos te verdwijnen vergeten. Ik spoel mijn kopje om, loop naar mijn bureau en begin weer te schrijven, vanaf die koude lente in Milaan, vanaf die avond meer dan veertig jaar geleden, toen in een boekhandel een man met dikke brillenglazen ten overstaan van iedereen sarcastisch over

mij en mijn boek sprak, en ik daar trillend en verward op reageerde. Totdat Nino Sarratore, bijna onherkenbaar door zijn pikzwarte, slordige baard, ineens opstond en de man die mij had aangevallen van replek diende. Vanaf dat moment begon alles in mij in stilte zijn naam te schreeuwen – hoelang had ik hem al niet gezien: vier, vijf jaar – en hoewel ik had zitten trillen van de spanning, kreeg ik het plotseling bloedheet.

Zodra Nino zijn betoog had beëindigd, vroeg de man met een beheerst gebaar om te mogen reageren. Het was duidelijk dat hij boos was, maar heftige emoties hadden me te veel verward om meteen te begrijpen waarom. Ik had natuurlijk wel gemerkt dat Nino's interventie de discussie op een agressieve, bijna oneerbiedige manier had verschoven van de literatuur naar de politiek, maar op dat moment schonk ik daar weinig aandacht aan. Ik was met andere dingen bezig: ik kon mezelf niet vergeven dat ik niet tegen de confrontatie opgewassen was geweest, dat ik tegenover een hoog ontwikkeld publiek alleen maar iets onsamenhangends had weten te stamelen. En toch was ik geen sufferd. In de nadelige positie waarin ik me op het gymnasium bevond, had ik geprobeerd te worden zoals mevrouw Galiani, ik had me haar toon, haar taal aangemeten. In Pisa redde ik het daar niet mee, daar had ik het moeten opnemen tegen zeer kundige mensen. Franco, Pietro, al die uitmuntende studenten, en natuurlijk de vermaarde professoren van de Normale, drukten zich uit op een ingewikkelde manier, schreven buitengewoon gekunsteld, hadden een categoriserende behendigheid, een logische helderheid en precisie die la Galiani niet bezat. Maar ik had me getraind om net als zij te zijn. En vaak was ik daarin geslaagd, had ik het idee gehad dat ik de woorden zo beheerste dat ik me voor altijd van de tegenstrijdigheden van het bestaan, opkomende emoties en gejaagd gepraat kon bevrijden. Kortom, ik wist me inmiddels van een manier van spreken en schrijven te bedienen die, dankzij een uitgelezen woordenschat, een breed en weloverwogen opgezet betoog, een snelle opeenvolging van de argumenten en een strenge, nooit afnemende zorg voor de vorm, erop gericht was de gesprekspartner zo te ontmoedigen

dat de lust om er iets tegen in te brengen hem verging. Maar die avond was het niet gegaan zoals het had moeten gaan. Eerst was ik in verlegenheid gebracht door Adele en haar vriendinnen, die ik voor heel scherpzinnige lezeressen hield, daarna door de man met de opvallende bril. Ik was weer het ijverige meisje uit de wijk geworden, met het zuidelijke accent, de dochter van de portier, zelf stomverbaasd dat ze op die plek was beland en de rol van jonge, onderlegde schrijfster speelde. Daardoor had ik mijn zelfvertrouwen verloren en had ik me slordig en zonder overtuiging uitgedrukt. En dan heb ik het nog niet eens over Nino. Zijn verschijning had me alle controle over mezelf ontnomen en de klasse waarmee hij mij had verdedigd, bevestigde dat ik mijn vaardigheid kwijt was. We kwamen uit vergelijkbare milieus, we hadden allebei hard gewerkt om ons die taal eigen te maken. En toch had hij die taal niet alleen heel natuurlijk en moeiteloos tegen zijn gesprekspartner gebruikt, maar had hij het zich soms, waar het hem nodig leek, ook gepermitteerd – alsof het zo gepland was – om dat gepolijste Italiaans met een onbeschaamde fierheid overhoop te halen, waardoor hij er al snel in was geslaagd de professorale toon van de man met de dikke bril verouderd en zelfs misschien enigszins belachelijk te doen lijken. Daarom dacht ik, toen ik zag dat die man weer wilde gaan praten: hij is erg kwaad, en na eerst denigrerend over mijn boek te hebben gesproken, gaat hij nu ongetwijfeld nog denigrerder tegen Nino tekeer, om hem te vernederen omdat hij het boek heeft verdedigd.

Maar het leek erop dat het die man om iets anders ging: hij kwam niet terug op mijn roman, hij haalde mij er niet bij, maar concentreerde zich op enkele formuleringen die Nino zijdelings maar wel herhaaldelijk had gebruikt, kreten als: machthebbersarrogantie, antiautoritaire literatuur. Pas toen begreep ik dat de politieke wending die de discussie had genomen hem boos had gemaakt. Dat woordgebruik was hem niet bevallen en de plotselinge sarcastische faset die in zijn stem doorbrak, benadrukte dat nog eens ('Trots op kennis wordt tegenwoordig dus arrogantie genoemd.' 'Ook de literatuur is dus antiautoritair geworden?'). Daarna begon hij fijn-

tjes met het woord ‘autoriteit’ te spelen. ‘Godzijdank,’ zei hij, ‘een barricade tegen cultuurarme jongelui die, teruggrijpend op de onzin die ze in god mag weten welke alternatieve colleges aan de Openbare hebben gehoord, zonder verder nadenken over alles hun mening ten beste geven.’ Hij ging lang over dit onderwerp door, en wendde zich daarbij tot het publiek, nooit rechtstreeks tot Nino of mij. Maar tegen het einde concentreerde hij zich eerst op de oudere criticus die naast mij zat en daarna op Adele, misschien al vanaf het begin het echte doel van zijn polemische optreden. ‘Ik ben niet boos op de jongelui’ – zei hij, kort samengevat – ‘maar op de doctorandussen die uit eigenbelang altijd bereid zijn met de laatste mode van de stupiditeit mee te gaan.’ Toen zweeg hij eindelijk en wilde met een bescheiden maar energiek ‘neemt u mij niet kwalijk, pardon en dank u’ vertrekken.

Vijandig maar ook respectvol stonden de aanwezigen op om hem te laten passeren. Toen werd het me helemaal duidelijk dat hij een man van aanzien was, van een dergelijk aanzien dat zelfs Adele zijn boze knikje met een hartelijk ‘dank u, tot ziens’ beantwoordde. Daarom was misschien iedereen lichtelijk verbaasd toen Nino hem, kennelijk wetend om wie het ging, op een dwingende en tegelijk spottende toon aansprak met zijn titel – ‘Professor, waar gaat u heen? Blijft u toch!’ – en hem vervolgens dankzij zijn lange benen behendig de pas afsneed, voor hem ging staan en tegen hem sprak in die nieuwe taal van hem waarvan ik, op de plek waar ik stond, niet alles kon verstaan en begrijpen, zinnen die waarschijnlijk waren als stalen kabels onder de brandende zon. De man luisterde zonder zich te verroeren, zonder ongeduldig te worden, maakte toen met zijn hand een gebaar van ga eens opzij en begaf zich naar de uitgang.

3

Verward verliet ik de tafel, kon nauwelijks geloven dat Nino écht daar was, in Milaan, in dat zaaltje. En toch, kijk, hij kwam al naar

me toe, glimlachend, maar met ingehouden pas, zonder haast. We gaven elkaar een hand, die van hem was heel warm, de mijne ijskoud, en we zeiden dat we het zo leuk vonden om elkaar na zoveel tijd terug te zien. Weten dat het ergste van de avond eindelijk voorbij was en dat Nino nu in levenden lijve voor me stond, verminderde wel mijn ontevredenheid over het verloop van de bijeenkomst, maar niet mijn opwinding. Ik stelde hem voor aan de criticus, tevens professor, die mijn boek zo welwillend had geprezen, en vertelde hem dat ik Nino kende uit Napels, dat we samen op het gymnasium hadden gezeten. Hoewel Nino in zijn betoog ook de criticus enkele vegen uit de pan had gegeven, was deze toch vriendelijk. Hij prees Nino voor de manier waarop hij de man met de bril had behandeld, liet zich even in lovende bewoordingen uit over Napels en alles op een toon alsof hij het tegen een briljante student had die aangemoedigd moest worden. Nino vertelde dat hij al jaren in Milaan woonde, zich met economische geografie bezighield en – zei hij met een glimlach – dat hij deel uitmaakte van de meest beklagenswaardige categorie van de universitaire piramide, te weten de assistenten. Hij zei het op een innemende manier, zonder de nogal bozige toon van vroeger, en het leek me dat hij een ander harnas droeg, lichter dan het harnas dat mij op het gymnasium zo had gefascineerd, alsof hij zich van overtollige ballast had ontdaan om sneller en elegant te kunnen duelleren. Ik zag tot mijn opluchting dat hij geen trouwring droeg.

Intussen waren een paar vriendinnen van Adele naar me toe gekomen om het boek te laten signeren. Dat raakte me, het was voor het eerst dat ik zoiets meemaakte. Ik aarzelde: ik wilde Nino geen moment uit het oog verliezen, maar ik wilde ook niet dat hij mij een stuntelig mens zou blijven vinden, want die indruk had ik waarschijnlijk op hem gemaakt. Ik liet hem dus achter met de oudere professor – hij heette Tarratano – en ontving vriendelijk mijn lezeressen. Eigenlijk wilde ik me er snel van afmaken, maar de boeken waren nieuw, roken lekker naar drukinkt – wat een verschil met de beduimelde, stinkende boeken die Lila en ik vroeger van de bibliotheek in de wijk leenden – en dat weerhield me ervan ze zo-

maar vlug met een balpen te bezoedelen. Ik schreef in mijn mooiste handschrift, geleerd in de tijd van juffrouw Oliviero, en bedacht uitgebreide opdrachten, die enig ongeduld veroorzaakten bij de wachtende dames. Met kloppend hart zat ik te schrijven, terwijl ik intussen Nino in de gaten hield, doodsbang dat hij weg zou gaan.

Maar hij ging niet weg. Nu had ook Adele zich bij de twee gevoegd, en Nino richtte zich respectvol maar ongedwongen tot haar. Ik moest eraan denken hoe hij in de gangen op school met mevrouw Galiani praatte en er was weinig voor nodig om het verband te leggen tussen de briljante gymnasiast van toen en de jonge man van nu. Maar de student van Ischia, de minnaar van mijn getrouwde vriendin, de verwarde jongen die zich op de wc van de winkel op het piazza dei Martiri verborg en die de vader was van Gennaro, een kind dat hij nooit had gezien, die wees ik fel af als een zinloze, kortstondige ontsporing die ons allemaal verdriet had gedaan. Dat Lila plotseling op het toneel was verschenen had hem zeker uit zijn doen gebracht, maar – dat leek me bij die gelegenheid evident – het was slechts een fase geweest. Hoe intens die ervaring waarschijnlijk ook was geweest, hoe diep de sporen ook waren die ze had nagelaten, nu was het over. Nino was zichzelf weer en daar was ik blij om. Ik dacht: ik moet Lila vertellen dat ik hem heb ontmoet, en dat het goed met hem gaat. Maar later veranderde ik van gedachten: nee, ik vertel het haar niet.

Toen ik klaar was met signeren was het zaaltje leeg. Adele pakte zachtjes mijn hand en prees uitvoerig de manier waarop ik over mijn boek had gesproken en mijn reactie op de afschuwelijke interventie – zo zei ze het letterlijk – van de man met de dikke bril. Aangezien ik ontkende dat ik dat goed had gedaan (ik wist best dat het niet waar was), vroeg ze Nino en Tarratano naar hun mening, en natuurlijk putten beiden zich uit in complimenten. Mij ernstig aankijkend bracht Nino zelfs uit: ‘U weet niet half hoe goed dit meisje op het gymnasium al was, zeer intelligent, onderlegd, buitengewoon moedig en mooi.’ En terwijl de vlammen me uitsloegen, begon hij galant ironisch te vertellen over mijn conflict van jaren terug met de godsdienstleraar. Adele luisterde, lachte vaak. ‘Binnen

onze familie hebben we Elena's kwaliteiten meteen onderkend,' zei ze, en meteen daarop meldde ze dat ze in een restaurant vlak bij de boekhandel een tafel had gereserveerd. Ik schrok, mompelde verlegen dat ik moe was en geen honger had en liet doorschemeren dat ik, aangezien Nino en ik elkaar al zo lang niet hadden gezien, graag een wandelingetje met hem zou maken voor ik naar bed ging. Ik wist dat het onbeleefd was, het diner was ter ere van mij en om Tarratano te bedanken voor zijn inzet ten gunste van het boek, maar ik kon niet anders. Adele keek me even ironisch aan, antwoordde dat mijn vriend natuurlijk ook welkom was en voegde er een beetje geheimzinnig aan toe, alsof ze me schadeloos wilde stellen voor het 'offer' dat ik bracht: 'Ik heb straks een leuke verrassing voor je.' Gespannen keek ik naar Nino: zou hij de uitnodiging aannemen? Hij zei dat hij niet tot last wilde zijn, keek op zijn horloge, maar accepteerde de uitnodiging wel.

4

We verlieten de boekhandel. Adele ging discreet met Tarratano vooruit, Nino en ik volgden. Maar ik merkte meteen dat ik niet wist wat ik tegen hem moest zeggen, ik was bang dat elk woord verkeerd zou blijken. Maar hij zorgde ervoor dat er geen stilte viel. Hij prees opnieuw mijn boek en begon daarna met veel achting over de Airotas te praten (hij noemde ze 'de meest beschaafde van alle families die in Italië iets betekenen', zei dat hij Mariarosa kende. 'Ze kiest altijd voor de aanval: twee weken geleden hebben we een stevige ruzie gehad'), feliciteerde me omdat hij net van Adele had gehoord dat ik verloofd was met Pietro, wiens boek over de Bacchusritten hij tot mijn verbazing bleek te kennen; maar hij sprak vooral vol respect over het gezinshoofd, professor Guido Airotas, 'echt een uitzonderlijke man.' Het ergerde me lichtelijk dat hij al van mijn verloving op de hoogte was en het gaf me een onprettig gevoel dat de lof op mijn boek de inleiding vormde voor een heel wat nadrukkelijker lofzang op Pietro's boek en zijn hele familie. Ik onderbrak

hem, vroeg hoe het met hem ging, maar hij was vaag, zinspeelde slechts op een boekje dat eraan kwam en dat hij saai noemde, maar waar hij niet omheen had gekund. Ik drong aan, vroeg of het moeilijk was geweest, de eerste tijd in Milaan. Hij antwoordde met een paar algemeenheden over de problemen die je ondervindt als je zonder een cent op zak uit het zuiden komt. Toen vroeg hij zomaar ineens: 'Woon je weer in Napels?'

'Voorlopig wel, ja.'

'In de wijk?'

'Ja.'

'Ik heb definitief met mijn vader gebroken, zie niemand meer van mijn familie.'

'Zonde.'

'Het is goed zo. Alleen jammer dat ik geen nieuws over Lina heb.'

Even dacht ik dat ik me had vergist, dat Lila nooit uit zijn leven was weggeweest, dat hij niet voor mij naar de boekhandel was gekomen, maar alleen om iets over haar te horen. Maar daarna zei ik tegen mezelf: als hij echt wilde weten hoe het met Lila ging, had hij in al die jaren wel een manier gevonden om daarachter te komen, en impulsief reageerde ik op de duidelijke toon van iemand die snel een onderwerp wil afsluiten: 'Ze is weg bij haar man en leeft met een ander.'

'Is het een jongen of een meisje geworden?'

'Een jongen.'

Hij trok een ontevreden gezicht en zei: 'Lina is moedig, te moedig zelfs. Maar ze weet zich niet naar de werkelijkheid te voegen, ze is niet in staat de anderen en zichzelf te accepteren. Het was niet makkelijk om van haar te houden.'

'Hoezo?'

'Ze weet niet wat overgave is.'

'Overdrijf je niet een beetje?'

'Nee, ze zit echt verkeerd in elkaar: haar hoofd, alles, ook seksueel.'

Die laatste woorden – 'ook seksueel' – troffen me het meest. Nino oordeelde dus negatief over zijn relatie met Lila? Hij had dus net